

Marek GACHOWSKI

Stanisław W. LESSAER

PRZYSZŁY KSZTAŁT ŚRÓDMIEŚCIA GLIWIC

W KONCEPCJI URBANISTYCZNEJ Z ROKU 1984

Streszczenie. W pracy tej przedstawiono główne założenia i najważniejsze rozwiązania uproszczonego planu szczegółowego zagospodarowania śródmieścia Gliwic, opracowanego w 1984 roku i nagrodzonego I nagrodą w zamkniętym konkursie SARP. Prezentację rozwiązań szczegółowych planu poprzedzono, uzasadniającymi je, ogólnymi zasadami prawidłowego kształtowania typowo miejskiej przestrzeni śródmieścia, sformułowanymi przez autorów w oparciu o literaturę i doświadczenia własne. Zamierzeniem autorów było zaplanowanie rozwoju śródmieścia z zachowaniem jego skali i charakteru, czyli ciągłości i spójności struktury przez uszanowanie i w maksymalnym stopniu wykorzystanie tego co istnieje i jest wartościowe. Zdecydowano zachować generalnie kwartałową strukturę śródmieścia, szczegółowe działania projektowe polegały więc na poprawie kształtowań istniejących lub też na planowaniu nowej zabudowy na działkach wolnych. Dążono przy tym do maksymalnego rozwinięcia złożonego programu różnorodnych usług centrowirycznych dla podkreślenia atrakcyjności tak centrum, jak i śródmieścia. Wszystkie działania projektowe zmierzały do zaplanowania otwartego ukształtowania śródmieścia Gliwic tak, by był on odpowiedni wobec różnorodnych potrzeb i zachowań jego mieszkańców i użytkowników.

Prawidłowe opracowanie planu szczegółowego śródmieścia istniejącego miasta jest przede wszystkim kwestią zdania sobie sprawy z tego, czym to miasto jest teraz, czym może i czym powinno być w przyszłości. Inaczej mówiąc, jest to zagadnienie uchwycenia skali przestrzennej, czasowej, programowej sporządzonego projektu decydującego o jego wartości. Punktem wyjścia do takich wstępnych rozważań jest rzetelne poznanie i ocena stanu istniejącego tak w jego szczegółowych, ilościowych aspektach, jak i wynikających z nich problemów jakościowych.

Wysoka jakość decyzji planistycznych, dyscyplina w ich realizacji, optymalne etapowanie inwestycji o skomplikowanym programie, wreszcie przestrzeganie zasad prawnych mogą doprowadzić w rezultacie do uzyskania takiego dalekosiężnego planu miasta, który zagwarantuje jego harmonijny rozwój,

podatność na zmiany oraz "odporność" na doraźne, błędne decyzje legislacyjne i realizacyjne. W skali miasta szczególnie istotnymi ważnymi dziedzinami są dzisiaj zagadnienia komunikacyjne oraz lokalizacyjne, szczególnie w śródmieściu, gdyż one są najszybciej dostrzegane przez społeczeństwo, które w równej mierze korzysta z ich dobrodziejstw, jak i ponosi przykre konsekwencje woluntarystycznej i krótkowzrocznej polityki w tych dziedzinach.

Śródmieście ze swym jądrem - centrum miasta, często mimo licznych braków programowych i infrastrukturalnych, konfliktów przestrzennych, a dzięki wyrazistej, mimo to, strukturze programowo-przestrzennej i kompozycji urbanistyczno-krajobrazowej stanowi, w świadomości mieszkańców, właściwe miasto. Stąd też celowe wydaje się takie postępowanie projektowe, które uhonoruje istniejące uformowanie i skupi się na rozwoju tego, co w tym obszarze tak ważnym dla miasta i jego wyrazu jest dobre, bez prób zupełnego przeobrażenia, zmieniania całości, budowy czegoś zupełnie nowego.

Zadanie opracowania planu śródmieścia realizującego takie założenia postawił sobie zespół autorski w składzie: arch.arch. Marek Gachowski, Stanisław W.Lessaer, Zbigniew Szubert, pod opieką naukową doc.dr hab.inż.arch. Zbigniewa Gądka, biorąc z sukcesem udział w latach 1984-1985 w zamkniętym konkursie SARP na opracowanie koncepcji szczegółowego planu zagospodarowania śródmieścia Gliwic¹⁾.

Śródmieście Gliwic - stan wyjściowy

Miasto Gliwice stanowi organizm urbanistyczny, którego dzisiejszy kształt jest wynikiem ścierania się historycznych procesów konstrukcyjnych i destrukcyjnych związanych ściśle z miejscem tego miasta w przestrzeni i historii²⁾. To, co dzisiaj jest uważane za śródmieście, stanowi de facto rdzeń układu historycznego, jego najbardziej zwartą część. Średniowieczna owalnica harmonijnie przechodzi w głównie XIX- i XX-wieczny układ zwartej zabudowy kwartałowej o bardzo atrakcyjnej skali. Kompozycję urbanistyczno-krajobrazową tego obszaru cechuje duże wyrafinowanie wynikające z użycia umiejętnie dobranego, dość szerokiego zestawu środków wyrazu³⁾.

Charakterystycznemu dla śródmieścia Gliwic rusztowemu układowi ulic towarzyszy zabudowa kwartałowa - podstawowym elementem urbanistycznym jest blok - kwartał zabudowy obrzeżnej. Taki sposób kształtowania przestrzeni gwarantuje uzyskanie prawidłowych relacji pomiędzy zewnątrz - przestrzenią publiczną, a wewnątrz - przestrzenią półprywatną czy prywatną - bardziej intymną. Takie formowanie jest korzystne zarówno w odniesieniu do zabudowy usługowej, jak i mieszkaniowej. W przestrzeni publicznej gliwickiego śródmieścia zachodzą procesy komunikacyjne o znaczeniu zarówno lokalnym, ogólnomiejskim, jak i regionalnym. Ich skala jest dzisiaj taka, że mogą one zagrozić prawidłowemu funkcjonowaniu miasta i jego centrum.

Opisane powyżej uwarunkowania zdeterminowały sposób opracowania koncepcji szczegółowego planu zagospodarowania śródmieścia Gliwic - tematu dzisiaj dla miasta kluczowego.

Podstawowe założenia projektu planu śródmieścia Gliwic

Ostatecznie o jakości opracowania projektowego decyduje wartość założeń ideowych autorów, spójność kompleksu celów do osiągnięcia w procesie projektowym.

Historia rozwoju urbanistyki dowodzi, że żaden proces nie zapewnia tak harmonijnego i wszechstronnego rozwoju, jak kontynuacja - rozbudowa z zachowaniem ciągłości czasowej i przestrzennej⁴⁾. W sferze działań urbanistycznych oznacza to wykorzystywanie zastanych uformowań do zaspokojenia nowych potrzeb przez dokonywanie zminimalizowanych przeobrażeń. W takim ujęciu mechanizmy rozwoju powinny odpowiadać tym, które rządziły powstawaniem zastanego układu historycznego. W ten sposób nowe rozwiązania są wprowadzane z poszanowaniem dziedzictwa przeszłości. Przy przekształcaniu układów urbanistycznych założenia te można realizować przez zachowanie charakterystycznej dla nich skali, stosowanie, odpowiadających historycznym, elementów strukturalnych zestawianych zgodnie z właściwymi miejscowymi zasadami kompozycyjnymi. Takie postępowanie nosi miano rewaloryzacji systemu miejskiego i jest jedynie właściwe w odniesieniu do wartościowego układu historycznego (nawet dość młodego), układu, który nie uległ zbyt

posuniętej degradacji⁵⁾. Bowiem tylko ciągłość procesów urbanistycznych stwarza warunki do zachowania ciągłości procesów społecznych - tak istotnego czynnika profilaktyki patologii społecznych⁶⁾.

Postępowanie takie nabiera szczególnego znaczenia w śródmieściu, na przeobrażenia którego społeczność miasta reaguje najżywiej. Ciągłe, a niezbędne przekształcenia tego obszaru, wynikające z konieczności elastycznego reagowania na gwałtownie zmieniające się potrzeby, muszą być przeprowadzane bez uszczerbku dla całego organizmu miejskiego - nie mogą powodować zaburzeń i szkód w jego funkcjonowaniu (cel nie uświęca środków). Dlatego istniejącą substancję należy bezwzględnie traktować jako dobro podstawowe, cenny kapitał, który należy umiejętnie wykorzystać, tak aby przyniósł korzyści całej społeczności miasta i każdemu jej członkowi, w stopniu możliwie maksymalnym.

Śródmieście Gliwic, jak już wspomniano, ze wszechmiar zasługuje na takie potraktowanie. To, co w nim istnieje, może, przy prawidłowym użytkowaniu, jeszcze dość długo dobrze służyć, a nakłady na eksploatację będą z pewnością niższe niż wybudowanie nowego śródmieścia po całkowitym niemal wyburzeniu istniejącego (a takie skutki miałyby przyjęcie proponowanych przez materiały wyjściowe rozwiązań komunikacyjnych)⁷⁾. Klimat historycznej części miasta, skala zrealizowanych rozwiązań są chyba zaakceptowane przez mieszkańców i wartościowane pozytywnie, w przeciwieństwie do nowych realizacji, których pozytywna ocena wynika z wyższego (w pierwszym etapie użytkowania) standardu wyposażenia samych budynków oraz świadomości, że mieszkanie tam jest jedyną drogą poprawy sytuacji mieszkaniowej - w zabudowie mieszkaniowej w historycznym śródmieściu występuje, niestety, nadmierne zagęszczenie mieszkańców.

W obecnej chwili konsekwencje zrywania ciągłości procesów urbanistycznych w śródmieściu nie są zbyt, na szczęście, odczuwalne - mająca w nich swe źródło patologia zachowań ludzkich nie osiągnęła znacznych rozmiarów, ale tylko dlatego, że wprowadzone zmiany nie naruszyły kośćca układu śródmiejskiego (jednak już teraz obserwuje się np. brak troski o najbliższe otoczenie domów mieszkalnych).

Rewaloryzacja urbanistycznego układu śródmiejskiego Gliwic ma więc na

celu przywrócić tych cech, które w doświadczeniu historycznym sprawdziły się jako sprzyjające powstawaniu korzystnych i pożądanых zjawisk społecznych⁸⁾. Konieczne jest więc rozpoznanie, jak powstawało to śródmieście i jakie elementy strukturalne, jakiego typu rozwiązania są konstytutywne dla jego układu urbanistycznego, aby móc je wykorzystać przy opracowaniu planu.

Podstawowym elementem urbanistycznym śródmieścia Gliwic jest kwartał - blok zabudowy miejskiej o różnorodnej funkcji. Społeczną wartość takiego rozwiązania omówiono już wcześniej, podział przestrzeni organizmu miejskiego ma kolosalnie pozytywne znaczenie. Związany z takim sposobem organizacji przestrzeni rusztowy (kratowy) układ ciągów komunikacyjnych - prawdziwych ulic - zapewnia dobrą obsługę komunikacyjną tych kwartałów i jednocześnie jest stosunkowo mało uciążliwy, jako że pas kubatur oddziela go od wnętrza. Bezpośredni styk przestrzeni publicznej z trasami komunikacyjnymi sprzyja intensywnemu jej użytkowaniu, co jest istotnym czynnikiem atrakcyjności śródmieścia i centrum dla jego użytkowników - mieszkańców i przybyszów.

Rozwinięcie sieci komunikacyjnej pozwala podróżującym po mieście wybrać każdorazowo wariant optymalny (nie znaczy - najkrótszy). Jednocześnie ruch kołowy na poszczególnych ulicach jest mniejszy - wszak rozkłada się na wiele tras.

Zastosowanie takiego układu - kwartały w polach krzyżujących się ulic - zapewnia wysoką elastyczność realizowania sporządzonego planu, a później użytkowania tak wybudowanego układu urbanistycznego. Każdy kwartał może być bowiem realizowany oddzielnie i czasowo niezależnie od pozostałych (poza małymi wyjątkami). Konieczne jest natomiast wcześniejsze zrealizowanie układu komunikacyjnego, przynajmniej w jego podstawowym, konstytuującym całość, zakresie. Sporządzony według takich zasad plan śródmieścia jest wciąż przydatny, mimo szybko zmieniających się możliwości finansowych, preferencji inwestycyjnych i społecznych. Wszak podany jest tylko etapowy stan docelowy - w przyszłości, po realizacji, możliwa jest wymiana tylko tych elementów struktury urbanistycznej, które już nie odpowiadają rozwinięciem bardziej potrzebom.

Prawidłowa struktura miasta zależy od odpowiedniego ukształtowania programowo-przestrzennego zróżnicowania struktury przy przejściu od granic miasta ku jego centrum. "Kwartałowa" organizacja pozwala łatwo ten postulat realizować - jej addytywność ułatwia zestawienie kwartałów o różnych funkcjach i intensywnościach - oddziela je bowiem przestrzeń publiczna o odpowiednim uformowaniu. Kwartały centralne powinny posiadać bardzo wysoką intensywność uzyskaną przez zlokalizowanie w nich przede wszystkim bogatego programu usług centrotwórczych: handlu, gastronomii, usług, rzemiosła, administracji, biur, urzędów, obiektów kultury i sportu, zaś przestrzeń publiczna w centrum powinna być bardzo rozwinięta i zróżnicowana w dostosowaniu do funkcji przy niej leżących. Ważne jest również uzupełnienie programu zwartymi terenami zielonymi. Zabudowa mieszkaniowa pozostaje w tych kwartałach w mniejszości. Natomiast w śródmiejskich kwartałach pozacentralnych należy położyć duży nacisk na wykształcenie symbiozy przemieszanych funkcji usługowych i mieszkalnych. Takie rozwiązanie bardzo przylega do tradycji miejsca i chroni te tereny przed martwością w godzinach pozaurzędowych i pozahandlowych.

Odpowiedniego potraktowania wymaga sprawa programu ośrodka śródmiejskiego Gliwic. Jedynie prawidłowym wydaje się być podejście chłonnościowe, które za punkt wyjścia przyjmuje możliwości lokalizacyjne, tzn. takie uzupełnienie zabudowy i urządzeń terenowych, które nie pociąga za sobą konieczności nadmiernych wyburzeń, wykorzystuje w pierwszym rzędzie rezerwy terenowe i jednocześnie nie niszczy obecnie funkcjonujących w śródmieściu struktur. Nowe funkcje są więc lokalizowane w nawiązaniu do już istniejących i dobrze funkcjonujących. Jest to właśnie jeden ze sposobów realizacji postulatu zachowania ciągłości kształtowania systemu urbanistycznego śródmieścia. Rozwijanie tego, co już istnieje, poprawianie poprzez dodawanie wydaje się być bardziej racjonalne w każdym aspekcie, niż budowanie od nowa na uprzednio wyburzonych działkach. Maksymalne wykorzystanie istniejącej substancji miejskiej jest jedynie właściwe w warunkach racjonalnej gospodarki i niezbędnych oszczędności.

W śródmieściu Gliwic można wyróżnić dwie strefy o odmiennych projektowych potrzebach rewaloryzacyjnych. Granica pomiędzy nimi przebiega na

wschód od ulicy Zwycięstwa i Rybnickiej. Część północno-zachodnia, o prawidłowej w zasadzie strukturze, wymaga niewielkich korekt, konieczne jest wykształcenie właściwych relacji pomiędzy przestrzenią publiczną i prywatną oraz dokonanie niewielkich uzupełnień programowych. Natomiast w części południowo-wschodniej należy podjąć działania o bardzo szerokim zakresie, na obszarze tym niezbędne jest w zasadzie odtworzenie struktury programowo-przestrzennej i kompozycji urbanistycznej. Sytuacja ta wynika z występowania dużej ilości wolnych terenów oraz nieudanych realizacji współczesnych⁹⁾

W takim ujęciu projektowana komunikacja - sieć uliczna - musi być dostosowana do istniejących warunków. Poza nielicznymi naprawę wyjątkami, nie ma potrzeby trasowania na opracowywanym obszarze nowych dróg. Istniejąca bogata sieć uliczna wydaje się wystarczająca, zwłaszcza, że istnieją realne możliwości podniesienia klasy ulic, gdy jest rzeczywiście niezbędne.

Problemy ekologiczne rozwoju śródmieścia Gliwic, przy takim stanie dewastacji środowiska (zapylenia, zanieczyszczenia powietrza, hałasu, zanieczyszczenia wody), są niezmiernie trudne do zdefiniowania. W rejonie całego śródmieścia ilość i stopień zanieczyszczeń przekracza znacznie dopuszczalne normy. Dzisiaj można jedynie mówić o docelowej minimalizacji źródeł i stopnia zanieczyszczeń (filtry, oczyszczalnie, zmiana profilu działalności zakładów przemysłowych) przy jednoczesnej realizacji otwartych terenów zielonych stanowiących naturalne strefy ochronne.

Bardzo istotnym elementem decydującym o prawidłowym mikroklimacie śródmieścia jest zachowanie i rozwijanie otwartych terenów zieleni śródmiejskiej oraz ciągów zielonych biegnących wzdłuż ulic i ciągów pieszych. Istniejący stan zieleni w mieście z uwagi na jej duże zaniedbanie nie pełni może istotnych funkcji rekreacyjnych, ale spełnia ważną rolę dla poprawy środowiska. Najistotniejsze są duże obszary zieleni powyżej 1 ha, gdyż dopiero o tej wielkości wpływają na zmianę mikroklimatu otoczenia. Ważnym, szczególnie z uwagi na sposób przewietrzania miasta, jest system zielonych pasów o kierunku wsch.-zach.

Opisanie rozwiązań szczegółowych w śródmieściu Gliwic

Ogólne założenia planistyczne są realizowane w projekcie planu poprzez rozwiązania szczegółowe. Założenia te oraz sposób ich ogólnej wstępnej interpretacji (szczególnie w odniesieniu do przestrzeni publicznej) zawiera plan krystalizujący plan szczegółowy (rys.2). Ich konkretyzacja, w formie urbanistycznych rozwiązań szczegółowych, jest przedstawiona w planie zagospodarowania (rys.3). Taka struktura projektu wynika z zastosowania przez autorów metody planu regulacyjnego, w którym określana jest struktura programowo-przestrzenna oraz kompozycja urbanistyczno-krajobrazowa jako ramy dla możliwych dobrych rozwiązań szczegółowych. Ich omówienia można dokonać w podziale na dwa zakresy:

- w skali ogólnomiejskiej,
- w przestrzeni publicznej, obejmującej swym zasięgiem ulice, place, skwery, parki, parkingi, których ramy przestrzenne stanowią graniczne linie regulacyjne kwartałów, w wymiarze lokalnym, w kwartale zabudowy.

Nowy układ komunikacyjny w śródmieściu Gliwic

W zakresie działań ogólnomiejских na czoło wysuwają się zagadnienia komunikacyjne. Podstawowym założeniem przy projektowaniu układu komunikacyjnego było wyeliminowanie z obszaru śródmieścia ruchu o dużej uciążliwości, szczególnie ruchu tranzytowego, przy jednoczesnym skierowaniu go na ciągi obrzeżne. Pozwala to na uniknięcie prowadzenia tras komunikacyjnych o dużej uciążliwości, przecinających teren śródmiejski. Nowego trybienia tych tras dokonano w zakresie korekty planu ogólnego (rys.1a i 1b) pozostawiając niezmiennie wloty układów komunikacji regionalnej. Proponowane w projekcie rozwiązania polegają przede wszystkim na takim zaplanowaniu nowych tras komunikacyjnych, by nie naruszyły one w zasadniczy sposób istniejącej struktury śródmieścia. Służy temu przekształcenie projektowanej DTS GOP w ulicę G₂/2 bez tramwaju szybkiego, doprowadzającą ruch do rejonu szerokiego śródmieścia, co daje możliwość prowadzenia i rozładowania ruchu tranzytowego, szczególnie intensywnego z rejonu Katowic, na kierunku pñn.-płd., na kolejnych bezkolizyjnych węzłach drogowych pomiędzy

Zabrzm a Gliwicami (śródmieściem). Obsługę samego śródmieścia, z jednopunktowej centralnej, zmieniono na dwupunktową obrzeżną przez węzły bezkolizyjne w rejonie ulicy Królewskiej Tamy i ulicy J. Śliwki oraz jednopunktową na przedłużeniu ulicy Konarskiego. Zrezygnowano z proponowanego w planie DTS GOP węzła z miejską trasą N-S, gdyż jego realizacja spowodowałaby zbyt wielkie wyburzenia w śródmieściu niszcząc jego spoiwość, a trasę tę zaprojektowano jako ulicę $Z_0 1/4$ włączoną w system komunikacyjny śródmieścia. Przeprowadzono ją nad torami wiaduktem drogowym, zachowując skrajnie kolei z trakcją elektryczną napowietrzną. W trosce o uszanowanie substancji istniejącej oraz ważnego kulturowo miejsca, jakim jest plac, początek wiaduktu od strony południowej, a więc od strony Placu Piastów usytuowano tak, aby nie rujnował płaszczyzny placu. Tym samym wiadukt otrzymał maksymalnie krótki przebieg, zachowując jednak odpowiednie parametry techniczne (skrajnie kolejową i drogową, pochylenie podłużne). W efekcie Plac Piastów zachowuje swój charakter placu miejskiego, zyskując jedynie bogatszy program. Trasowanie tych głównych ulic miejskich jest kompromisem pomiędzy wymogami technicznymi ulicy klasy G_0 , Z_t , Z_0 a dążeniem do zachowania jak największej części wartościowej zabudowy i szpalerów zieleni. Nowo projektowany system komunikacji wewnątrzśródmiejskiej opiera się w maksymalnym stopniu na stanie istniejącym sieci ulicznej powiązanej z układem przestrzeni publicznej.

Projektowany system ciągów pieszych zapewnia w zasadzie bezkolizyjne połączenia wszystkich istotnych elementów przestrzennych i programowych w rejonie centrum, tworząc z ulicy Mikołowskiej, Zwycięstwa, owalnicy historycznej ciągów zielonych oraz placów, skwerów i parków zwarty system.

System komunikacji pieszej oparty jest, jak w tradycyjnej przestrzeni miejskiej, na zespołach placów i uliczek oraz pasaży.

Zespół dworców komunikacji zbiorowej jako węzłowy punkt śródmieścia Gliwic

Jednym z istotnych węzłów tej sieci tras pieszych jest rejon dworców, gdzie zostały zaplanowane: dworzec PKP, przystanek KRR, dworzec WPK, dworzec PKS, postój taksówek, przystanki tramwajowe oraz system parkingów.

Ze względu na tak potrzebne połączenie części południowej i północnej miasta, realizowane poprzez system przejść oraz z powodu integracji podstawowych mediów komunikacyjnych PKP, PKS, WPK, KRR oraz samochodów, zaistniała konieczność rozbudowy istniejącego dworca PKP w formie nowego hallu i połączenia go z dworcem WPK i KRR pasażami pieszymi z usługami. Parkingi zlokalizowane pod wiaduktem drogowym i tramwajowym w okolicy zgrupowania usługowego. Cały rejon południowy "węzła przesiadkowego" obudowany został zwartymi przestrzennie wieloużytkowymi zespołami usługowo-handlowymi¹⁰⁾ obliczonymi na dużą liczbę jednoczesnych użytkowników. Całą tę strefę wyposażono w system ciągów pieszych biegnących we wszystkich uczęszczanych kierunkach, z bezkolizyjnymi przejściami w rejonie dworców oraz pod trasą N-S na placu Piastów. Rozwiązania przestrzenne cechuje duża różnorodność i bogactwo form charakterystycznych dla historycznie nawarstwiającej się struktury zabudowy miejskiej. Wszystkie jednak decyzje przestrzenne posiadają swoje źródło w istniejącej strukturze oraz w analizach kolejnych etapów historycznego przeobrażenia się tego rejonu.

Aktywizację części północnej centrum Gliwic zainicjowano poprzez zaproponowanie nowego programu w bezpośrednim sąsiedztwie torów PKP: północnego hallu dworca PKP, dworca PKS, dużych zespołów parkingowych stałych i czasowych oraz zgrupowania funkcji usługowych i handlowych wraz z uzupełniającym programem mieszkaniowym włącznie, w dziedzinie komunikacji - poprzez wielokierunkowy i różnorodny system połączeń, zarówno w systemie komunikacji pieszej (najistotniejszym), jak też drogowej i szynowej.

Place i przejścia piesze mają charakter intensywnej przestrzeni śródmiejskiej z dużym przemieszaniem różnorodnych funkcji usługowych wraz z zielenią. Zróżnicowany program śródmiejski zdecydowano się perspektywicznie wzbogacić przez utworzenie w tym rejonie śródmiejskiego ogólnodostępnego zespołu sportowo-rekreacyjnego, zlokalizowanego na terenie i w pięknych ceglanych halach obecnej fabryki. Powstanie w tym rejonie takiej funkcji (o świetnej dostępności wszystkimi środkami komunikacyjnymi i z dużymi parkingami na tyłach zabudowy handlowej przy ul. Kolberga)

pozwole w przyszłości na pełną nobilitację tej strefy miasta przez aktywizację funkcji śródmiejskich i centralnych.

Kompozycja urbanistyczno-krajobrazowa w formowaniu przestrzeni publicznej

Zróżnicowaną przestrzeń publiczną śródmieścia Gliwic organizuje kompozycja układu miejskiego nadając odpowiednio atrakcyjną formę ważnym funkcjonalnie i programowo miejscom. Istotne dla całego śródmieścia zagadnienia kompozycyjne zostały określone w planie regulacyjnym, zaś ich możliwy kształt bardziej konkretny przedstawiono w planie szczegółowego zagospodarowania. Podstawowym czynnikiem formowania kompozycji jest sieć współzależnych osi kompozycyjnych, zarówno tych świadomie niegdyś ukształtowanych, jak i tych odkrytych na nowo lub świadomie zaprojektowanych. Zamknięcie perspektywy ulicy Konstytucji wieżą Wydziału Chemicznego z jednej strony i osiowym założeniem parkowym z pomnikiem z drugiej strony, zamknięcie perspektywy ulicy Tarnogórskiej sygnaturką budynku przy ulicy Konstytucji, wspaniała dominanta i zamknięcie perspektywy ulicy Rybnickiej wieżą kościoła Piotra i Pawła, to tylko nieliczne przykłady osi istniejących. Osie świadomie ukształtowane, posiadające zamknięcia dominantami to przykładowo: bryła teatru na osi ul. Konstytucji, wejście i hall główny hotelu na osi ulicy Chodoby, zamknięcie perspektywy ulicy Boh. Getta, wreszcie dominanty lokalne artykułujące wjazd, bramy i wiadukty.

Kształtowanie zróżnicowanej struktury programowo-przestrzennej

Bardzo ważny dla spójności całości miasta jest problem zmienności za-inwestowania przy przechodzeniu od granic miasta ku jego centrum. W tym aspekcie postulat zachowania ciągłości może być zrealizowany przez zaplanowanie systemu "bram miejskich" przy wkraczaniu we właściwy obszar miejski - centrum. W prezentowanym opracowaniu funkcję taką spełniają place - intensywne zgrupowania różnorodnych usług, lokalizowane przy najważniejszych ulicach prowadzących do centrum. W ścisłym obszarze opraco-

wania znalazły się one przy ulicach: Pszczyńskiej - Kochanowskiego, Tarnogórskiej i Toszeckiej. Ich zadaniem jest przybliżenie usług różnego typu do nowych osiedli mieszkaniowych, a jednocześnie odciążenie centrum od nadmiaru usług nie będących ściśle centrotwórczymi w skali miasta 200-tysięcznego. O ich łatwej dostępności decyduje lokalizacja przy ważnych ulicach (ruch kołowy - parkingi) i liniach tramwajowych.

Charakter bramy miejskiej ma nowy plac wraz z rozbudowanym programem handlowo-usługowym i kulturalnym, powstały w rejonie ulic Toszeckiej i Warszawskiej oraz rejon ulicy Toszeckiej i J.Śliwki wraz z otoczeniem kościoła Św.Bartłomieja, tradycyjnego centrum dzielnicy Szobiszowickiej.

Powiązanie pomiędzy tymi zespołami a ścisłym śródmieściem mają, w myśl projektu, stanowić ulice prowadzące do centrum, o atrakcyjności których decydować będzie bogata sieć usług w parterach ich obrzeżnej zabudowy. Taki charakter nadano ulicom Wieczorka, Tarnogórskiej, częściowo Pszczyńskiej i Nowotki, a także Mikołowskiej, przy założeniu wyłączenia z niej ruchu kołowego. Ulice te mają zlokalizowane w swych pierzejach także większe zgrupowania usług (w formie domów towarowych i supersamów), w ważnych kompozycyjnie miejscach - przy placach i skrzyżowaniach.

W tak uformowanej strukturze uprzywilejowane miejsca mieć będzie centrum miasta o odpowiednio atrakcyjnym i rozbudowanym programie.

Centrum Gliwic

Ścisłe centrum Gliwic stanowi obecnie owalnica staromiejska, rejon dworców komunikacji zbiorowej i łączące te miejsca ul.Zwycięstwa.

Obszarem wymagającym szczególnie pieczołowitego opracowania jest owalnica Starówki, stanowiąca zwartą przestrzenną i programowo całość. Zastosowanie w projekcie rozwiązania mają za cel bezwzględne utrzymanie i uszanowanie układu historycznego ulic, placów i skwerów, ich linii regulacyjnych i węzłów komunikacji. Konieczna jest przy tym pełna rewalforyzacja formy i funkcji kwartałów z programowym dominowaniem funkcji kultury i sztuki, drobnego handlu i rzemiosła oraz mieszkalnictwa. Uformowanie dobrych warunków funkcjonowania tej części miasta wymaga wprowadzenia

strefowej segregacji ruchu kołowego i pieszego, przy jednoczesnym znacznym rozwinięciu przestrzeni publicznej (galerie, podwórka, przejścia wewnątrzkwartałowe).

Przyjęte w projekcie założenie uwolnienia ul. Zwycięstwa w maksymalnym stopniu od ruchu kołowego spowodowało konieczność nieznacznej przebudowy układu ulicznego w tej części centrum. Polega ona na wykształceniu systemu sięgaczy obsługujących kwartały przylegające pośrednio lub bezpośrednio do ciągu pieszego ul. Zwycięstwa, którego program ukształtowano tak, by przy maksymalnym możliwym doinwestowaniu uzyskać atrakcyjny i różnorodny program. Działania projektowe prowadzono tak, by ul. Zwycięstwa stała się głównym i przyciągającym mieszkańców handlowym ciągiem pieszym miasta. Aby rozwinąć przestrzeń publiczną odpowiednio do rangi miejsca, konieczne stało się wykorzystanie podwórek i pasaży do różnych centro-twórczych usług.

Otoczenie centrum

Dla spójności całości miasta niezwykle ważne jest połączenie centrum z resztą miasta. W Gliwicach rolę tę spełnia wiele założeń urbanistycznych: ulic śródmiejskich i ciągów zielonych.

Prostopadła do ulicy Zwycięstwa i 1 Maja główna oś zielona miasta - Aleja Przyjaźni posiada bardzo piękny drzewostan. Uzyskanie stanu zagospodarowania zgodnego z jego rangą wymaga daleko idących uzupełnień. Wzdłuż jej pierzei zaproponowano lokalizację licznych obiektów usługowych, głównie gastronomicznych i kulturalnych o odpowiednio dobranej skali i formie, tak aby powstało zielone założenie krajobrazowe odmienne od typowo handlowo-biurowych ciągów ulic Zwycięstwa i 1 Maja. W bezpośrednim sąsiedztwie tej alei zaprojektowano uzupełnienia zabudowy mieszkaniowej w celu poprawy istniejących uformowań (zgodnie z wcześniej prezentowanymi założeniami ogólnymi).

Ważną rolę w śródmieściu pełni prostopadły do ul. Zwycięstwa ciąg ulic Kuczewskiego i Konstytucji. Łączy on dwa ważne place, Wolności na zachodzie i Krakowski na wschodzie. Pokrywa się on z ważną osią kompozycyjną

samemu centrum. Obudowę tych ulic stanowią obiekty o bardzo różnych funkcjach, co jest odzwierciedleniem zmienności w zagospodarowaniu śródmieścia - od centrum handlowo-dyspozycyjnego w rejonie ulicy Zwycięstwa, do dzielnicy akademickiej zaczynającej się przy placu Krakowskim. W przestrzeni pieszej tego ciągu dostępne są zarówno obiekty handlowo-usługowe, jak i administracyjno-biurowe o dużej skali.

Pełniący ważną rolę w otoczeniu Starówki plac Mickiewicza został poddany daleko idącym przekształceniom przestrzennym i programowym. Węzłami kompozycyjnymi stanowiącymi podstawę nowych rozwiązań w tym obszarze są: kościół św.Krzyża, Wszystkich Świętych, pierzeje placu Mickiewicza i ul. Wieczorka. Program i rozwiązania przestrzenne w tym kwartale podporządkowano faktycznej jego chłonności. Prowadzenie zaś równoległego do ulicy Wieczorka pasażu handlowo-usługowego w niczym nie zmniejsza rangi tej ulicy, zmieniając jedynie jej charakter.

Różnorodne metody rewaloryzacji struktury śródmieścia

Duże zróżnicowanie stanu zainwestowania w śródmieściu Gliwic wymagało odmiennego podejścia do poszczególnych obszarów działań planistycznych.

Liczne kwartały w południowo-wschodniej części śródmieścia są tak dobrze uformowane, że konieczne były tylko niewielkie korekty programowe i kompozycyjno-urbanistyczne. Uporządkowano w nich podziały na przestrzeń publiczną i prywatną (kwestia odpowiedniego uformowania granic) oraz uzupełniono program usługowy. Tam, gdzie było to możliwe, zaprojektowano zabudowę mieszkaniową. Jednak w całości zakres tych działań był stosunkowo niewielki.

Duże kwartały na południe od ul. Pszczyńskiej zostały niedawno zupełnie zabudowane wysokimi budynkami mieszkalnymi. Jednak sposób ich ukształtowania, tak rażąco nieodpowiedni do miejsca i otoczenia układu średniowiecznego i zupełnie nie odpowiadający potrzebom mieszkańców, sprawia, że konieczna jest ich szybka rewaloryzacja. W pierwszym rzędzie powinna ona dotyczyć przestrzeni nie zabudowanej, obecnie zupełnie nie uformowanej. Podjęte działania projektowe poszły w kierunku jej większej dyferencjacji - wytworzenia z jednej strony licznych wnętrz mieszkalnych i podwórek, a z

drugiej - jasno wydzielonej przestrzeni publicznej łączącej bezładną zabudowę w harmonijną całość. Miejscami konieczne stały się uzupełnienia zabudowy - zaprojektowano zarówno budynki mieszkalne z usługami w partech, jak i obiekty o różnorodnych funkcjach usługowych uzupełniających strukturę programową tych kwartałów zabudowy. Przy kształtowaniu nowej przestrzeni publicznej wykorzystano liczne osie kompozycyjne z dominantami i zamknięciami widokowymi (Kościół Piotra i Pawła, Operetka Śląska, budynki na skrzyżowaniach). Konieczne okazały się także korekty skali urbanistycznej tych założeń - np. szczególnie istotnym zagadnieniem było zaplanowanie odpowiedniego zagospodarowania przestrzeni pomiędzy dwoma równoległe i blisko siebie stojącymi 10-kondygnacyjnymi, długimi budynkami klatkowymi przy ul. Kochanowskiego. W planie zaprojektowano tam ogrodowe założenie piesze z dużą ilością zieleni wysokiej optycznie obniżającej sklepienie tego obecnie przerażającego swym ogromem wnętrza urbanistycznego. Tereny pomiędzy ul. 1 Maja, Wrocławską, B. Bieruta i X. Dunikowskiego prawie pozbawione zabudowy, wykorzystano dla uformowania właściwego otoczenia centrum przez zaplanowanie w nich mieszanego programu mieszkaniowo-usługowego. Zastosowanie zabudowy obrzeżnej pozwoliło wytworzyć założoną przestrzeń publiczną z licznymi małymi placykami, a jednocześnie na oddzielenie jej od bardziej kameralnych, intymnych wnętrz - podwórek do zagospodarowania przez samych przyszłych mieszkańców. Zwornikiem kompozycyjnym tych dwóch nowych (de facto) kwartałów jest piesza ulica Mikołowska wraz z zielonym, prostopadłym do niej, założeniem otwartym z małym kościółkiem.

Budynki stanowiące obudowę tych kwartałów nie mogą przekraczać 5-6 kondygnacji, wyższe przysłonią bowiem istotne dominanty i zamknięcia widokowe. Taki gabaryt zabudowy mieszkaniowej zapewnia jeszcze pewne więzi mieszkańców z najbliższym otoczeniem domów, np. prawidłowo ukształtowanymi podwórkami.

Kolejny, pełniący istotną rolę w planie miasta, zespół przestrzenny - to rejon wydzielony Politechniki. Znajduje się on wprawdzie poza obszarem bezpośredniego opracowania, stanowi jednak bardzo istotny przestrzennie i programowo czynnik decydujący o charakterze południowej osi miasta

między placami Krakowskim i Wolności. Rejon placu Krakowskiego stanowi przestrzennie naturalną bramę wejściową w obszar Politechniki. Bardzo istotnym więc założeniem jest wyłączenie z ruchu kołowego ul. Pstrowskiego, tworząc z niej docelowo pieszą ulicę obudowaną obustronnie obiektami Uczelni.

Nowe śródmieście Gliwic

Opisane powyżej rozwiązania stwarzają plan śródmieścia Gliwic zgodny z zamierzeniem autorów. Przyjęta metoda opracowania pozwoliła uzyskać znaczne przyrosty powierzchni ogólnej na opracowanym obszarze. Planuje się, że obszar ten będzie zamieszkiwać około 38 tysięcy osób, a intensywność brutto wzrośnie do 0,72. W planie tym przewidziano znaczne przyrosty powierzchni poszczególnych funkcji, np. handlu o 69817 m² pow. użyt., gastronomii o 25273 m² pow. użyt., rzemiosła i usług o 19300 m² pow. użyt., kultury o 24397 m² pow. użyt.

Wydaje się, że istnieją na tym obszarze tylko nieznaczne możliwości zwiększenia tych powierzchni - bez niszczenia istniejącego systemu śródmiejskiego. Gdyby te ilości okazały się za małe dla dynamicznie rozwijającego się obszaru wielkich Gliwic, to jedynie słusznym jest zbudowanie w odpowiednim, dla kształtu tak dużego miasta, miejscu zupełnie nowego centrum. Byłby to świadomy krok w kierunku stworzenia, historycznie również sprawdzonego, układu biocentralnego w mieście.

Wnioski na przyszłość. Co robić w śródmieściu Gliwic

Zakres i narzucony sposób opracowania konkursu pozwoliły jedynie na zasygnalizowanie najważniejszych problemów nurtujących miasto dzisiaj oraz problemów, przed którymi stanie ono w najbliższej przyszłości. Skuteczne działania planistyczne i inwestycyjne wymagają jednak określenia długofalowej strategii postępowania we wszystkich istotnych dziedzinach. Wymaga tego dobro społeczeństwa.

Dlatego też, opierając się na wniosku z tego opracowania, autorzy proponują w dalszych pracach planistycznych nad kształtem śródmieścia Gliwic

uwzględnić:

1. Przeprowadzenie korekty planu ogólnego miasta ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień komunikacyjnych, zweryfikowania danych dotyczących klasy trasy średnicowej, trasy N-S, uwzględnienia przyszłej lokalizacji KRR, trasowania wszystkich nowych ulic oraz klasyfikacji istniejących z uwzględnieniem realiów ekonomicznych, społecznych oraz kulturowych.
2. Powołanie w tym celu zespołu rzeczoznawców kompetentnych w sprawach: rewaloryzacji, komunikacji, infrastruktury technicznej oraz ekologii, którego zadaniem byłoby opracowanie wnikliwej analizy stanu istniejącego oraz opiniowanie wszelkich poczynań w powyższych dziedzinach na terenie miasta, z kompetencjami organu doradczego włącznie.
3. Zdecydowane egzekwowanie przepisów prawnych odnośnie do trybu uzgadniania i zatwierdzania poczynań realizacyjnych.
4. Diametralną zmianę stanowiska wobec założeń konserwacji zabytków w mieście, traktowanie jej nie jako "zła koniecznego", lecz prawnego i obywatelskiego obowiązku.
5. Wyposażenie urzędu konserwatora w system narzędzi gwarantujących skuteczność jego działań i decyzji oraz absolutną nieopłacalność ich nieprzestrzegania.
6. Uzupełnienie listy zabytków o obiekty XX-wieczne oraz włączenie w nią niektórych kwartałów jako całości, objęcie ochroną konserwatorską całych założeń z osiami kompozycyjnymi i dominantami.
7. W obliczu reformy gospodarczej kierowanie się w większym niż dotychczas stopniu szeroko pojętym rachunkiem ekonomicznym przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych.
8. Rozpatrywanie kwestii etapowania inwestycji w obrębie śródmieścia w kategoriach hierarchii ważności, dając tu priorytet potrzebom społecznym i stopniowi ich zaspokojenia. Najbardziej palącą okazuje się potrzeba uporządkowania systemu komunikacji miejskiej i zintegrowanie go z systemem regionalnym, co w projekcie szczegółowym zilustrowano docelowym rozwiązaniem rejonu dworców i zgrupowania usług.

Plan szczegółowy daje obraz etapowo docelowego ukształtowania śródmieścia (plansza nr 3), określając jednocześnie ramy postępowania w trakcie realizacji (plan regulacyjny, plansza nr 2). Struktura podziału śródmieścia na kwartały zapewnia dużą swobodę w podejmowaniu decyzji co do kolejności inwestycji. W zależności od aktualnych preferencji i możliwości mogą przeważać względy ekonomiczne, socjalne lub finansowe, co nie powinno, w istotny sposób zakłócać funkcjonowania śródmieścia ani też naruszać zaprojektowanej struktury.

Dla przyszłości śródmieścia Gliwic kluczowe znaczenie będzie miała kwestia umiejętnego godzenia, ale także stymulowania wzajemnego działań planistycznych w dziedzinie kształtu urbanistycznego miasta oraz działalności gospodarczej i inwestycyjnej.

PRZYPISY

- 1) Praca wymienionego zespołu została nagrodzona I nagrodą i wskazana jako podstawa do dalszych prac nad planem szczegółowym śródmieścia Gliwic. Temat ten jest obecnie opracowywany w Zespole Urbanistyki Katedry Planowania Przestrzennego i Urbanistyki Pol.Śl. w Gliwicach.
- 2) Brak szczegółowego studium urbanistyczno-konserwatorskiego dla Gliwic sprawił, że autorzy byli zmuszeni skorzystać z materiałów źródłowych: monografii historycznych oraz map i materiałów archiwalnych zgromadzonych w Archiwach Państwowych. Jednym ze skutków rozstrzygnięcia konkursu było zlecenie opracowania pełnego studium urbanistyczno-konserwatorskiego Gliwic zwyciężskiemu zespołowi.
- 3) Por.: M.Gachowski: Kompozycja urbanistyczna miasta Gliwic - wybrane przykłady, maszyn., Katedra Planowania Przestrzennego i Urbanistyki Pol.Śl.
- 4) Por.: J.Rutkiewicz: Miasto - rozpad strukturalnej jedności. "Architektura" 1980, nr 5, s. 82-84.
- 5) Por.: P.L.Cervellati: Innowacja czy konserwacja. "Architektura" 1978, nr 7-8, s. 78-82.
- 6) Por.: Ibidem oraz M.Cisło, J.Zielonka: Projektowanie, przestrzeń, kultura. "Architektura" 1979, nr 375-376, s. 28-36.
- 7) Oderwany od skali zabudowy gigantyzm proponowanych rozwiązań materiałów komunikacyjnych materiałów wyjściowych jest groźny dla Gliwic. Ich realizacja godzi w podstawowe cechy miasta jako miejsca dobrego do zamieszkiwania - prowadzi bowiem do wytworzenia w mieście olbrzymich obszarów o niemiejskim charakterze, co rozrywa spójność jego struktury. Przykładem takich skutków jest koncepcja konkursowa kształtu śródmieścia Gliwic z lat sześćdziesiątych.
- 8) Por.: P.L.Cervellati: Op.cit.
- 9) Błędna polityka przestrzenna doprowadziła do tego, że w śródmieściu zostały zrealizowane zespoły wysokiej, "blokowej" zabudowy mieszkaniowej,

pozbawionej dobrej formy urbanistycznej.

- 10) Określenia użyto w sensie wprowadzonym przez Z.Gądkę w: Z.Gądek: Tendencje wieloużytkowego kształtowania zabudowy. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, O/PAN Kraków - Ossolineum, Kraków 1971.

Recenzent:

Doc.dr hab.arch. Aleksander Böhm

Wpłynęło do Redakcji 18.05.1988

FUTURE SHAPE OF THE GLIWICE CENTRE ACCORDING TO THE TOWN-PLANNING IDEA
FROM 1984

S u m m a r y

The paper presents the main assumptions and the most important solutions of the simplified development detailed plan of the centre of Gliwice that was worked out in 1984 and given the first prize at the SARP competition. The general assumptions of proper shaping of the typical urban centre space, that were formulated by the authors on the basis of literature and own experience, preceded the presentation. The authors wanted to plan the centre development while keeping to its scale and character, i.e. the continuity and compactness of the structure by regarding and using everything that exists and is valuable.

It was decided to keep to the district structure in general. Therefore, the particular designing work consisted in correcting the hitherto existing structures or planning new buildings on spare building lots. The goal was the maximum development of the complex programme of different central services to raise the attractiveness of the very centre as well as the downtown. All the designing work aimed at planning an open centre of Gliwice, so that it could be adequate for various needs and customs of its inhabitants and users.

БУДУЩИЙ ВИД ЦЕНТРА Г. ГЛИВИЦЕ ПО ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ
КОНЦЕПЦИИ С 1984 г.

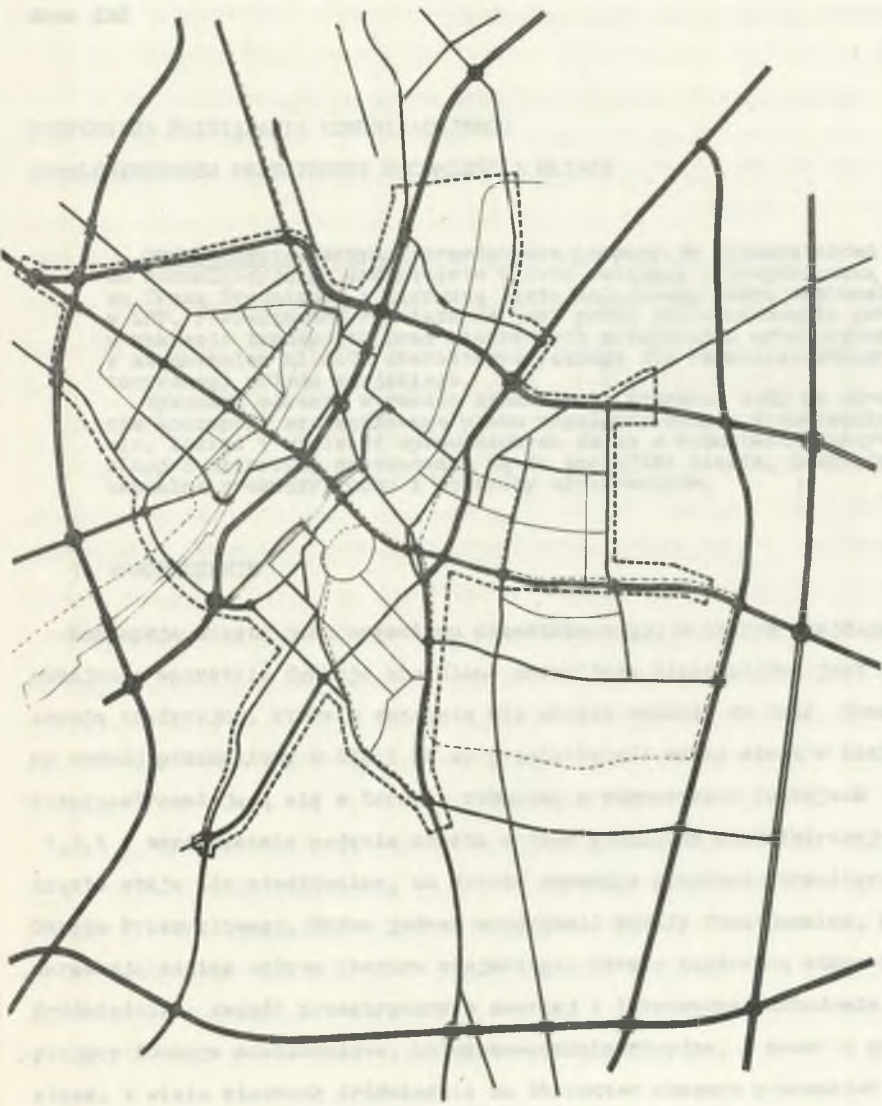
Р е з ю м е

В работе представлены основы и наиболее важные решения упрощённого проекта подробной застройки центра города, разработанного в 1984 г.

Этот проект удостоился 1 премии за закрытом конкурсе САПР. Представленные решения были разработаны по общим правилам формирования городской застройки центра города на основе литературных данных и собственного опыта. Авторы занимались планировкой развития центра так, чтобы сохранился его характер и стиль, т.е. так, чтобы не разрушилась структура застройки путём бережного отношения к тому, что ещё сохранилось и имеет ценность. Решено оставить квартальную планировку центра. Все подробные проектные разработки относились к исправлениям существующей застройки и планировке новых зданий. Авторы стремились максимально развить сложную структуру услуг для того, чтобы повысить заинтересованность центром.

Все усилия авторов были направлены на планировку центра Гливиц так, чтобы он соответствовал многочисленным потребностям его жителей.

Area 242

Rys. 1. Koncepcja formowania układu komunikacyjnego miasta Gliwic
1:5000

Fig. 1. The idea of forming the communication system of Gliwice
1:5000